

УДК 342.9.03
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.183>

Л. В. Шестак
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
Національного університету «Чернігівська політехніка»
orcid.org/0000-0003-4958-0838

В. В. Зінченко
студентка I курсу магістратури
юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-9902-5827

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ ІНФОРМАЦІЇ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ця стаття присвячена визначенню сутності та юридичного змісту інформаційного правопорушення як особливого виду адміністративно караного діяння. Автор аналізує наукові позиції різних дослідників щодо визначення поняття інформаційного правопорушення та доходить висновку про тотожність понять «адміністративне інформаційне правопорушення», «правопорушення в інформаційній сфері», «правопорушення у сфері обігу інформації», «інформаційний делікт».

Способом урегулювання інформаційних правовідносин є забезпечення належного правового захисту інформації як предмета правовідносин. Відповідно, проявом такого захисту є застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення так званого інформаційного правопорушення – порушення визначеного законом порядку використання, зберігання, отримання й обігу інформації, за вчинення якого передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності.

Для забезпечення невідворотності та справедливості адміністративної відповідальності за вчинення інформаційних правопорушень автор пропонує: визначитися з поняттям адміністративної відповідальності та поняттям інформаційного адміністративного правопорушення; вказати, які протиправні дії складають інформаційний адміністративний проступок; визнати юридичних осіб та неповнолітніх суб'єктом відповідного правопорушення; систематично вносити зміни й доповнення до КУпАП, де визначати склади нових протиправних діянь, що посягають на встановлений порядок обігу інформації та її носіїв; у межах КУпАП за вчинення інформаційних адміністративних правопорушень визначити стягнення, співрозмірні розміру завданої шкоди, в тому числі й моральної.

Автор не поділяє позиції окремих дослідників про необхідність виділення інформаційних адміністративних правопорушень у самостійну главу Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: інформаційне правопорушення, адміністративне правопорушення, шкода, адміністративна відповідальність.

Shestak L. V., Zinchenko V. V. ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR THE OFFENCE IN THE SPHERE OF INFORMATION CIRCULATION: GENERAL-THEORETICAL ASPECT

This article is devoted to defining the essence and legal content of the information offense as a special type of administratively punishable act. The author analyzes scientific positions of various researchers to define the concept of information offense and concludes that the concepts of “administrative information offense”, “offense in the information sphere”, “offense in the field of information circulation”, “information tort”. The way to regulate information relations is to ensure proper legal protection of information as a subject of legal relations. Accordingly, manifestation of such protection is application of measures of administrative liability for the so-called information offense – violation of the statutory procedure for use, storage, receipt and circulation of information, for which the application of administrative liability is provided.

To ensure the inevitability and fairness of administrative liability for the commission of information offenses, the author proposes: to define the concept of administrative liability and the concept of information administrative offense; indicate what illegal actions constitute an information administrative misconduct; to recognize juridic persons and minors as the subject of the relevant offense; systematically make changes and additions to the Code of Administrative Offenses, where to determine the composition of new illegal acts that encroach on the established procedure for the circulation of information and its carriers; within the limits of the Code of Administrative Offenses for committing informational administrative offenses to determine penalties commensurate with the amount of damage, including moral.

The author does not share the position of some researchers on the need to allocate information administrative offences in an independent chapter of the Code of Ukraine on Administrative offences.

Key words: information offense, administrative offence, damage, civil liability.

Постановка проблеми. Забезпечення правопорядку, а також гарантування дотримання визначених законодавством прав і свобод громадян є основою розвитку громадянського суспільства. Але далеко не всі суб'єкти права співвідносять свою поведінку з вимогами правових приписів

та, як наслідок, вчиняють неправомірні діяння. З-поміж благ, які все частіше виступають предметом протиправних посягань, виділяються відносини в інформаційній сфері, адже інформація як об'єкт правовідносин набуває все більшого значення. Варто наголосити, що така значимість інформації стала причиною появи у вітчизняному законодавстві сукупності норм, які покликані регулювати процеси забезпечення її захисту та охорони. Одним із способів такої охорони є застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення діянь, що містять ознаки адміністративного правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри відносну новизну охоронних інформаційних правовідносин, питання їх належного нормативного забезпечення вже традиційно виступають предметом наукових досліджень та дискусій вітчизняних вчених. Зокрема, окремі аспекти зазначеної проблеми піднімалися в роботах В.В. Белевцевої, І.Р. Березовської, О.А. Заярного, Р.А. Калюжного, В.Я. Настюка, О.М. Селезньової та інших. Проте значна поширеність та висока латентність інформаційних адміністративних правопорушень все ж вказує на наявність недоліків чинного адміністративного законодавства, покликаного регулювати цю групу суспільних відносин.

Метою статті є дослідження сутності адміністративних інформаційних правопорушень та шляхів удосконалення законодавства з питань кваліфікації відповідних протиправних діянь.

Виклад основного матеріалу. Україна не стоїть осторонь процесів глобалізації. Так само як і в усьому світі, інформація є важливим складником розвитку українського суспільства. Відповідно до ст. 34 Конституції України «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, а здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1]. Конституційні положення щодо обігу й використання інформації знайшли своє відображення у нормах окремих законодавчих актів. Зокрема, Законах України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про захист персональних даних» тощо. Більшість нормативних актів містять регулятивні норми, спрямовані на упорядкування інформаційних правовідносин. Проте Кодекс України про адміністративні правопорушення містить найбільшу кількість правових приписів, які покликані забезпечувати захист обігу інформації та її носіїв.

Як відзначалося вище, способом урегулювання інформаційних правовідносин є забезпечення належного правового захисту інформації як предмета правовідносин. Відповідно, проявом такого захисту є застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення так званого інформаційного правопорушення – порушення визначеного законом порядку використання, зберігання, отримання й обігу інформації, за вчинення якого передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності. Таким чином, предметом групи інформаційних адміністративних правопорушень виступає, власне, не інформація, а визначений законом порядок обігу інформації та її носіїв – збирання, поширення, захисту, оприлюднення, зберігання тощо.

Варто відзначити, що окремі автори не акцентують увагу на тому, який саме вид юридичної відповідальності настає за вчинення правопорушення у сфері обігу інформації. Зокрема, російський вчений О.В. Полушкін вказує на те, що за вчинення інформаційного правопорушення настає юридична відповідальність [2, с. 208]. Про юридичну відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері веде мову й Г.М. Писаренко [3, с. 167]. Вважаємо, що така позиція є принципово недопустимою. Адже юридична відповідальність – це збірне теоретичне поняття, вона може проявлятися як дисциплінарна, адміністративна, кримінальна чи матеріальна відповідальність, причому кожен з названих видів передбачає свої санкції, окрему процедуру їх застосування і різні наслідки для особи, щодо якої вони застосовуються. Вчинення ж будь-якого протиправного діяння має кваліфікуватися за конкретною статтею (статтями) нормативно-правового акта, відтак не можна говорити про юридичну відповідальність, а варто визначити її конкретний вид. Тобто у випадках, коли осмислюється той чи інший теоретичний підхід до визначення відповідальності за вчинення інформаційного правопорушення, оперувати поняттям «юридична відповідальність» до певної міри допустимо. Проте, коли йдеться про кваліфікацію протиправних діянь у сфері обігу інформації, то варто говорити лише про конкретний вид і міру відповідальності. Тому вважаємо хибною позицію Г.М. Писаренко, яка визначає юридичну відповідальність в інформаційній сфері як вид юридичної відповідальності, якій притаманні всі ознаки останньої, за вчинене фізичною або юридичною особою інформаційне правопорушення в інформаційній сфері, яка закріплена у законодавстві та охороняється державою і забезпечується застосуванням інформаційних санкцій. По-перше, юридична відповідальність не може бути видом юридичної відповідальності. По-друге, інформаційна сфера не охороняється державою, бо на теренах національного законодавства відсутнє поняття інформаційної сфери; держава охороняє

та обмежує доступ і використання окремих видів інформації, а всі інші дані є загальнодоступними. По-третє, жоден нормативний акт не містить інформаційних санкцій, а за вчинення правопорушень у сфері обігу інформації залежно від тяжкості вчиненого, особи порушника та інших обставин справи застосовуються адміністративні чи кримінальні покарання, заходи матеріальної відповідальності або ж дисциплінарні стягнення.

Відзначимо, що більшість таких діянь передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності як найбільш оперативної та справедливої реакції держави на протиправну поведінку учасника правовідносин.

Варто відзначити, що вітчизняне адміністративне законодавство не містить поняття інформаційного адміністративного правопорушення і його ознак та не виділяє такі протиправні діяння в окрему групу в межах КУпАП [4], хоча це не означає, що відповідальність за вчинення адміністративних інформаційних проступків Кодексом не передбачається. Навпаки, вітчизняні дослідники В.Я. Настюк та В.В. Белєвцева відзначають, що норми, які передбачають відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері, розкидані по всьому КУпАП та, на відміну від законодавства інших країн, не систематизовані [5, с. 154–156]. Така ситуація до певної межі є виправданою, адже більшість складів описаних у КУпАП інформаційних правопорушень це новели вітчизняного законодавства, яке й далі стрімко розвивається. Відповідно, переформатовувати вже наявний нормативний акт або виділити в окрему групу інформаційні проступки навряд чи доречно, особливо з урахуванням того, що зростання важливості інформації є причиною збільшення проявів протиправної поведінки з її використанням та, відповідно, потребує додаткових змін і доповнень до законодавства. Проте така розпорошеність не заперечує можливості визначення поняття та ознак інформаційних адміністративних правопорушень, а також способів їх попередження. Хоча окремі дослідники й виносять пропозиції про внесення змін до КУпАП та виділення окремого розділу, у якому було б закріплено вичерпний перелік правопорушень у сфері обігу інформації [6, с. 78], проте більшість дослідників все ж вважають таку пропозицію недоречною, адже це ускладнить процес користування Кодексом [7, с. 68] та потребуватиме здійснення великого обсягу роботи з практично нульовим ефектом.

У науковій літературі поняття «адміністративне інформаційне правопорушення (проступок)», «правопорушення в інформаційній сфері», «правопорушення у сфері обігу інформації», «інформаційний делікт» застосовуються як тотожні. Вважаємо таку позицію загалом виправданою, оскільки в усіх випадках йдеться про незлочинні проти-

правні діяння, пов'язані з порушенням порядку обігу інформації та/або її носіїв, за вчинення яких передбачено адміністративну відповідальність. Хоча варто відзначити, що серед дослідників відсутня єдина позиція щодо розуміння інформаційного адміністративного правопорушення.

Досить ґрунтовно дають поняття правопорушення в інформаційній сфері О.М. Селезньовата В.В. Руданець. Так, дослідники відзначають, що це вид соціального конфлікту, що проявляється як шкідливе діяння (дія або бездіяльність), вчинене деліктозданою особою, що посягає на інформацію, інформаційні права (свободи), стан інформаційної безпеки держави й певні майнові блага шляхом застосування інженерно-технічних та інформаційно-комп'ютерних технологій або без такого застосування, але завжди пов'язане з інформаційним середовищем [8, с. 144]. На нашу думку, інформаційне адміністративне правопорушення завжди пов'язане з порушенням визначеного законом порядку обігу та використання інформації, забезпечення її охорони або визначення підстав та умов доступу до неї та порядку її використання.

Російський дослідник О.В. Полушкін визначає адміністративне інформаційне правопорушення як суспільно-шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатної особи, вчинене в інформаційній сфері, тобто галузі людської діяльності, безпосередньо або опосередковано пов'язаної зі створенням, передачею, отриманням, обробкою, зміною, зберіганням, захистом та використанням інформації, або діяння, вчинене з використанням інформаційних засобів в інших сферах людської діяльності [2, с. 208]. Загалом погоджуючись з позицією автора, вважаємо за доцільне зробити деякі зауваження. По-перше, називаючи ознаки суспільної шкідливості, протиправності, винності, автор не вказує на одну з базових ознак будь-якого правопорушення – караність. Адже саме караність вказує на доцільність виокремлення того чи іншого діяння як протиправного; відсутність караності не дозволяє вести мову про наявність правопорушення, тим більше, про можливість застосування санкції. По-друге, називані автором форми прояву об'єктивної сторони інформаційних адміністративних правопорушень, на наш погляд, варто замінити поняттям «обігу інформації». По-третє, інформаційні правопорушення можуть проявлятися не лише як способи порушення порядку обігу інформації, але й матеріальних носіїв для зберігання інформації.

Подібне до вищезазначеного поняття інформаційного адміністративного правопорушення подає і Л.П. Коваленко. Зокрема, автор відзначає, що це протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на врегульовані законами суспільні відносини, які виникають під

час здійснення інформаційної діяльності, а саме під час одержання, використання, поширення та зберігання учасниками інформаційних правовідносин інформації, і за яку законом передбачено інформаційну відповідальність [9, с. 167]. Вважаємо за доцільне і в цьому визначенні обмежитися поняттям «обігу інформації та її носіїв», оскільки це дає значно більше можливостей для опису об'єктивної сторони відповідної групи правопорушень. Крім того, не підтримуємо позиції автора про можливість застосування інформаційної відповідальності, оскільки жоден діючий нормативний акт не описує такого виду юридичної відповідальності.

Деяко схоже поняття адміністративно-інформаційного правопорушення дає І.П. Сторожук. Так, на думку дослідниці, це протиправна, суспільно шкідлива, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що може завдати або завдає шкоди та посягає на врегульовані законом суспільні відносини у сфері обігу (одержання, використання, поширення та зберігання) інформації, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність [7, с. 67]. Вважаємо це визначення одним з найбільш вдалих, оскільки воно відображає основні ознаки адміністративного правопорушення: протиправність, суспільну шкідливість, винність та караність, а також акцентує увагу на тому, що відповідне діяння передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності незалежно від того, чи було завдано реальну шкоду (порушення з матеріальним складом), чи лише мала місце об'єктивна можливість її завдання (порушення з формальним складом).

Необхідно зазначити, що інформаційні адміністративні правопорушення мають особливу природу, адже об'єктом їх посягання виступає інформація (її носії). Здебільшого об'єктивна сторона таких правопорушень полягає у порушенні визначених законом правил поведінки з інформацією, її обігом: правил збирання, зберігання, поширення, використання, передачі інформації тощо. Але специфіка таких проступків криється в особливій властивості інформації – її невичерпності, внаслідок чого інколи буває важко довести наявність складу правопорушення, джерело походження інформації тощо. Крім того, об'єктивно суб'єктом такої відповідальності може виступати фізична чи юридична особа. Проте діючий КУпАП фактично не визнає суб'єктом відповідальності за вчинення протиправних діянь у сфері обігу інформації неповнолітніх осіб, хоча реалії сьогодення вказують на доцільність відповідних законодавчих змін; а визнання суб'єктом таких діянь юридичних осіб поки що залишається поза увагою законодавця.

Висновки. Підбиваючи підсумки дослідження, варто відзначити актуальність вирішення проблем адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення. Але вирішен-

ня питань, що лежать у цій площині, потребує вжиття низки заходів, спрямованих на невідворотність такої відповідальності. До таких заходів варто віднести наступні. По-перше, доцільно визначитися з поняттям адміністративної відповідальності та поняттям інформаційного адміністративного правопорушення. Це дасть змогу відрізнити такі протиправні діяння від суміжних складів та правильно кваліфікувати прояви неправомірної поведінки. По-друге, доцільно чітко визначитися, які протиправні дії складають інформаційний адміністративний проступок, а в описах об'єктивної сторони варто, за можливості, уникати розширеного опису проявів порушення правил поведінки з інформацією, як то «поширення», «збирання», «зберігання», «оприлюднення» тощо, замінивши їх словами «обігу інформації та її носіїв». Це дозволить прибрати невиправдані повторення, бланкетні посилання тощо. По-третє, варто визначити, хто може бути суб'єктом інформаційного адміністративного правопорушення. Зокрема, на загальних підставах варто притягувати до відповідальності за такі протиправні діяння неповнолітніх, у зв'язку з чим внести відповідні доповнення до ст. 13 Кодексу. Крім того, необхідно визнати юридичних осіб суб'єктами вчинення інформаційних адміністративних правопорушень, а виною юридичної особи визначити психічне ставлення відповідальної посадової особи до вчинюваного діяння та його реальних або можливих наслідків [10, с. 184], адже власне негативні наслідки можуть і не настати, що, однак, не повинно бути причиною відмови порушення провадження у справі про адміністративне правопорушення. По-четверте, з метою забезпечення охорони інформаційних інтересів держави загалом та окремих громадян чи їх спільнот зокрема доцільно систематично вносити зміни й доповнення до КУпАП, де визначати склади нових протиправних діянь, що посягають на встановлений порядок обігу інформації та її носіїв. По-п'яте, з метою забезпечення практичної реалізації принципу справедливості адміністративної відповідальності доцільно в санкціях статей, що передбачають відповідальність за вчинення інформаційних адміністративних правопорушень, визначити стягнення, співрозмірні розміру завданої шкоди, в тому числі й моральної.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Полушкин О.В. О понятии информационного правонарушения. *Российский юридический журнал*. 2009. Вып. 3. С. 207–210.
3. Писаренко Г.М. Поняття та ознаки юридичної відповідальності в інформаційній сфері. *Право і суспільство*. 2018. № 1. Ч. 2. С. 165–169.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

5. Настюк В.Я., Белевцева В.В. Загальноправова характеристика адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення. *Інформація і право*. 2013. № 1 (7). С. 151–157.

6. Волкова А.О. особливості юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2014. № 1 (14). С. 72–80.

7. Сторожук І.П. Інформаційні правопорушення як підстава адміністративної відповідаль-

ності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 3 (32). С. 65–69.

8. Селезньова О.М., Руданець В.В. Концепти розуміння сутності та ознак правопорушення в інформаційній сфері. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 142–145.

9. Коваленко Л.П. Деякі питання щодо правопорушень в інформаційній сфері. *Форум права*. 2013. № 4. С. 158–167.

10. Шестак Л.В. Адміністративне право: навч. посіб. / Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. 256 с.